

HISTORIEFORSKNINGENS OBJEKTIVITET

Av professor ELI F. HECKSCHER, Stockholm

DET följande är icke ett försök till filosofisk prövning av historieforskningens förutsättningar utan någonting mycket enklare: en efter förmåga praktisk diskussion av hur historieforskning skall bedrivas och historisk litteratur skall studeras, i bägge fallen av både lekt och lärd.

Under den nu pågående striden mot intellektet är det kanske nödvändigt att börja med den enkla förklaringen, att *strävandet* efter objektivitet betraktas som den självklara förutsättningen. Frågan gäller alltså icke huruvida historieforskningens objektivitet är önskvärd utan om den är möjlig.

Vad som här menas med objektivitet kan enklast uttryckas som resultat grundade på förutsättningar vilka kännas bindande inför förnuftets domstol och icke enbart motsvara egen eller andras känslomässigt bestämda förvisning. Detta är endast ett annat uttryck för anspråket på intellektets obegränsade herravälde inom vetenskapen. Subjektiv historisk forskning tillhör möjligen propagandacentralerna, men det mest obehagliga motstånd måste möta alla försök att flytta in dessa i universitet och högskolor — avståndet mellan dem kan omöjligt göras alltför stort. Häri ligger icke nödvändigt att forskningens resultat behöva vara tabu för den som vill utöva propaganda, enbart att de två måste hållas skilda. Den objektiva sanningen är matnyttig, men den kan ej njutas förrän den är utforskad. Forskningen måste vila i sig själv, fastän den samtidigt ofta måste vara användbar för en mängd praktiska ändamål. Det i sista hand livsbestämmande är i allmänhet icke intellektet utan människors vilja och tro; men för att kunna tjäna vilja och tro måste intellektet först utföra sitt arbete ostört av inblandning därifrån.

Frågan om objektivitetens möjlighet är svår att skilja från den om objektiv *visshet*. Under förutsättning av att man resonerar rätt, beror resultatets riktighet av förutsättningarna, och de be-

stämmas ofta av vederbörande vetenskaper själva. Bertrand Russell lär ha sagt att matematiken är den enda vetenskap där det ej gäller huruvida de slutsatser den kommer till äro sanna eller falska, vilket naturligtvis innebär att matematiken ej frågar efter relationen mellan slutsatserna och den omgivande verkligheten. Att denna omgivande verklighet icke desto mindre för sin utforskning har varit alldeles enormt beroende av matematikens resultat, är onekligen lärorikt som belysning av hur mycket praktiskt gagn man har av att lämna det andliga arbetet ostört inom dess eget område.

I fråga om alla andra vetenskaper gäller det icke absolut visshet utan högre eller lägre grad av visshet. Chesterton säger på ett ställe att världsalltet icke behöver vara styrt av mekaniska lagar; solens upp- och nedgång kan, menar han, bero på att Gud var morgon och var kväll säger sitt »än en gång». I strid med tanke-lagarna är denna förklaring förmodligen icke, men dess gagn för astronomien kan lugnt betecknas som inskränkt.

I fråga om visshetsgraden är det svårt att nå samma höjdpunkt inom »människovetenskaperna» som inom naturvetenskaperna. Huvudanledningen till detta är att de senare kunna företaga experiment, d. v. s. upprepa verkligheten, ty detta utgör enda förutsättningen för så gott som full visshet om att resultaten också täcka denna verklighet. För att se hur naturvetenskapen därvid arbetar kan man studera den när det, liksom inom historien, gäller utvecklingsförlopp, såsom inom ärftlighetsforskningen, t. ex. på Svalöv. Också på det historiska området förekommer det företeelser av naturvetenskaplig art som tillåta experiment, sådana som Karl XII:s dödsskott, men de äro sällsynta, och experimenten kunna sällan tävla med de naturvetenskapliga. T. o. m. när naturvetenskaperna sakna möjlighet att experimentera, därför att händelseförloppen ha engångs-karaktär, ha de vanligen en lättare uppgift än »människovetenskaperna», till följd av förutsättningarnas oföränderlighet; därför kan exempelvis geokronologien fastställa klimat och väderlek år för år genom årtusenden, medan historieforskningen ofta får nöja sig med lägre visshetsgrad i fråga om århundraden.

I avseende på historieforskningens visshetsgrad ligger det närmast till hands att jämföra med den som föreligger vid det dagliga livets oräkneliga fenomen och som alla normala människor utan tvekan lägga till grund för sitt handlingsätt på de flesta områden. Grundvalarna äro i huvudsak två, nämligen dels indicie-

bevis från obetvivalade företeelser och dels vittnesutsagors tillförlitlighet.

Ställer man frågan om historieforskningens möjligheter på detta sätt, så råder det ej minsta tvivel om att de äro ofantligt stora och ej dragas i tvivelsmål av någon som vet vad han talar om. Så till vida är överdriven anspråkslöshet lika skadlig som förhävelse. Vad det därvid gäller inskränker sig till det område jag skulle önska kalla historisk analys, mer påtagligt uttryckt: utforskning av själva de *yttre fakta*. För många århundraden känna vi med nästan fullständig praktisk visshet bokstavligen oräkneliga sådana fakta, om handlande personers ej blott existens utan också verksamhet, om yttre händelseförlopp, statsförfattningar, ekonomiskt liv, klädedräkt och bostäder, litteratur, ideer och kunskaper. Det utkom i svensk översättning år 1837 en liten skrift som hette Bevis att Napoleon aldrig har existerat, men syftet var icke att på allvar göra denna sats gällande utan tvärtom att leda in absurdum vad författaren ansåg vara överdriven skepsis hos historikerna; och den som verkligen ville förfäktat att man icke kunde känna sig övertygad om Napoleons existens skulle ha plats på sinnessjukhus. Naturligtvis finnas å andra sidan företeelser i mängd som vi önska lära känna men om vilka vår kännedom är och delvis kanske alltid måste bli särdeles osäker; men de säkra fakta äro otaliga gånger flere.

Varpå denna visshet beror och hur den uppnås är föremålet för den historiska källkritikens arbete och behöver här endast i få ord anges. Grundvalen är över hela linjen rester av det förflutna, »lämningar», antingen i yttre form — byggnader, kläder, teknisk utrustning o. s. v. — eller i form av bevarade vittnesbörd — brev, protokoll, krönikor o. s. v. Föremålsforskningen, »kulturhistorien», har här vanligen företräde i fråga om visshet så till vida som dess objekt i allmänhet äro synliga för blotta ögat; har man i behåll ett hus eller en dräkt, så måste de ju ha existerat, eftersom de fortfarande göra det. Men detta slags lämningar sakna ofta datum, och man är därför ofta i ovisshet om *när* de ha existerat. Historieforskningens övriga grenar stödjade sig vanligen främst på skrivna handlingar, som rymma osäkerhetsmoment i sitt förhållande till verkligheten men som å andra sidan vanligen äro lättare att datera. Icke desto mindre måste man säga att den moderna källkritiken har nått praktiskt taget fullständig visshet i fråga om hållbarheten av en mängd från början omstridda vittnesbörd från det förflutna. Ingen gör för närvarande gällande exempelvis att

det s. k. Helgeandsholms beslut är annat än en förfalskning, det samma gäller exempelvis Konstantin den stores ryktbara privilegium för romerska kyrkan, prägeln av den förändring Bismarck företog med Ems-depeschen är klar, för att icke tala om utrensningen av sådana galenskaper som Ura Lindas krönika.

Problemets verkliga svårighet ligger enligt min mening överhuvud taget icke på detta område, utan gäller att av vederbörligen fastställda och verifierade fakta göra *sammanställningar*, som tillåta slutsatser om förhållandenas allmänna karaktär och orsaker, men framför allt om händelseförloppet, »utvecklingens», karaktär, vilket såvitt jag förstår i detta fall är liktydigt med dess orsaker.

Icke desto mindre krävs det en varning mot pessimism också i fråga om möjligheterna av denna senare uppgift, sålunda den historiska syntesen. Man menar nämligen ofta att det behov som ständigt på nytt uppstår att göra om synteserna är ett bevis på ovisshet om deras tillförlitlighet. Men detta förefaller mig icke vara riktigt, för den händelse man nämligen icke från början åsyftar något med syntesen som aldrig kan ha objektiv hållbarhet. Det måste nämligen från början märkas att syntesen endast och i bästa fall kan förklara hur ett visst resultat har nåtts, medan grunden för *valet* av det resultat vars uppkomst och utveckling man vill framställa alltid måste sökas utanför vetenskapen.

Ibland kan man önska visa helt enkelt hur ett visst tillstånd har varit beskaffat, antingen efter företeelsernas inbördes storleksordning eller efter de samtida människornas uppfattning. I andra fall vill man veta hur ett samhälle har förvandlats till ett som omedelbart har avlöst det; då blir föremålet de företeelser i det förra som peka fram emot det senare. I ännu andra fall vill man åter lära känna ett förlopp som sträcker sig mycket längre, kanske århundraden, fram i tiden, till en antagen slutpunkt; och de faktorer i det ursprungliga tillståndet som då måste framdragas äro andra än i det förra fallet, därför att det gäller att förklara hur ett annat resultat har uppkommit. Skulle man till sist såsom slutpunkt önska välja sin egen tid, vilket förefaller mig som historieforskningens viktigaste uppgift — den att förklara och förstå nutiden — så är det givet att problemställningen ändras både med ändrad uppfattning om vad som är den egna tidens väsentliga drag, och ännu mer i den mån den egna tidens innehåll påtagligt och oemotsägligt förändras. I alla dessa fall bli nya synteser nödvändiga, ofta föregångna av nya undersökningar rörande själva de yttre fakta. Men orsaken är ej att de föregående syn-

teserna ha varit oriktiga utan enbart på att man har velat lösa nya vetenskapliga problem.

Något mer tveksam kan man möjligen vara när det gäller att avgöra hur viktiga man skall anse olika sidor av utvecklingen: utrikespolitik, partiväsende, kyrka, skola, litteratur, konst, rätt, ekonomi, seder och bruk. »Missförstå mig rätt.» Dessa olika faktorerers inverkan på ett bestämt föremål — låt oss säga Sveriges framgångar i trettioåriga kriget — måste därvid avgöras efter samma normer som den historiska forskningen i övrigt och kunna äga fullständig objektivitet. Men själva *valet* av föremål — huruvida historien i sin kärna skall uppfattas som samhällenas politiska, religiösa, ekonomiska utveckling o. s. v. — måste forskaren avgöra efter sin obevisliga uppfattning om vad som är viktigt eller icke; därom kan såvitt jag förstår intet sägas med objektiv hållbarhet. Detsamma gäller naturligtvis uppskattningen av de handlande personerna, och ju mindre man talar om den »store» kurfursten, Peter den »store» o. s. v., desto bättre. En hel del av detta slags slutsatser följer visserligen med större eller mindre nödvändighet ur grundkaraktären av vår kultur och har objektivitet så långt grundkaraktären uppfattas som given utgångspunkt. Men denna utgångspunkt, vår kulturs villkor, är uppenbarligen subjektivt vald; och de ständiga ändringar kulturen undergår medföra vidare att mycket som ännu helt nyligen har ansetts självklart sättes i fråga och att valet av föremål för den historiska syntesen därigenom förlorar sin objektivitet. Intet av detta hindrar emellertid att man, efter att ett sådant val har företagits, bör sträva efter största möjliga objektivitet. Det är emellertid just här som problemets både viktigaste och mest intressanta sida framträder.

I första hand gäller det därvid allmängiltigheten eller rättare sagt *utbredningen* av en i sig självt otvivelaktig företeelse. Detta utgör ett område där subjektiviteten mycket ofta får göra sig bred. Från enstaka notiser t. ex. i ett brev eller protokoll tror man sig kunna sluta något om en företeelses normala tillvaro, medan sådana källor ofta i verkligheten nästan ingenting upplysa därom. En enstaka bevarad dräkt, en gård av en viss byggnadstyp eller ett annat föremål säger lika litet som notisen i en dombok eller ett riksdagsprotokoll om utbredningen av t. ex. vanor och stilar, adliga övergrepp på bönder eller tvärtom om böndernas förmåga att hävda sig på häradstinget; rekryternas ålder i ett enstaka kompani kan ej läggas till grund för kännedom om den vanliga rekry-

teringsåldern o. s. v. Det gäller alltså att, för den händelse man endast har tillgång till singulära källor, sammanställa dem på sådant sätt att ej blott iakttagelsernas totala antal, utan — väl så viktigt — också deras utbredning över fältets olika delar komma till fullt klar och erkänd fixering. Redan här vill jag stryka under önskvärdheten av att uppgifterna bringas i kollektiv form, antingen genom statistik över dem eller, mer åskådligt, kartskisser av ena eller andra slaget. Det utgör ett jättelikt misstag när man tror att statistik begränsas till vad som »föreligger» i siffermässig eller statistisk form; den statistik forskaren själv tillverkar kommer visserligen att kosta ofantligt mycket större möda men erbjuder under i övrigt lika förhållanden vanligen också betydligt större visshet.

Det förhåller sig icke så som många tro att detta arbetssätt inskränkes till socialforskningen i trängre mening. Det borde knappast ens behöva påpekas hur viktig den är för alla massföreteelser, vare sig politiska, militära eller ekonomiska. Genom studium av mönstringsrullorna till Karl XII:s sista här blev exempelvis Arthur Stille i tillfälle att slå ihjäl föreställningen om dess sammansättning av gubbar och barn; och det resultatet vill väl ej ens den mest renodlat politiskt inriktade historiker frångå intresse. På samma sätt ha motsvarande undersökningar av antalet ödeshemman och mycket annat visat ohållbarheten av de slutsatser man tidigare ansåg oemotsägliga i fråga om nöden i Sverige på Karl XII:s tid. Emellertid kan man efter min mening gå längre än så, genom påståendet, att all historieforskning, vilket område av historien den än gäller, mer eller mindre hänger i luften utan fast förankring i kännedomen om samhällets allmänna prägel, visserligen på samma sätt som ett studium av den senare å sin sida nödvändigt förutsätter kännedom om andra sidor av historien. Det är en mängd undersökningar med behov av numeriskt underlag som för närvarande saknas också på den politiska historiens område, sådana som exempelvis Finlands insats i Sverige-Finlands gemensamma historia på nära nog alla områden, motsvarande roll för olika landskap i egentliga Sverige, fördelningen på olika landskap och socialklasser av undertecknarna till Uppsala mötes beslut, till riksdagsbesluten för olika tider o. s. v.

Redan med detta har jag pekat på en av huvudanledningarna till behovet av numerisk bestämning, nämligen den samtida förekomsten av *olika* drag inom undersökningsområdet för nästan alla företeelser i ett samhälle som icke är »likriktat» — och i verk-

ligheten fastän ej på papperet också i ett sådant. Möter man endast *en* typ av företeelser i sitt material, är det ursäktligt om man avstår från numerisk bestämning, men detta utgör efter vad jag tror ytterst sällsynta undantag. En metod som i motsatt fall ofta tillämpas kan icke nog strängt utdömas, nämligen att bagatellisera eller i värsta fall rent av förbigå vad som icke passar in i ens system. Det är Prokrustes-bäddens princip, att hugga en häl och klippa en tå för att få in kroppen i det utrymme man på förhand har bestämt. Men ovissheten är betänkelig också när sådana tendenser saknas. Hur mycket veta vi exempelvis om karaktären av den gamla svenska byalagen, grundföreteelsen i den äldre svenska bebyggelsen före skiftesväsendets tid, så länge vi blott känna bykartor som visa sins emellan olika fördelningstyper men ingen aning ha om deras relativa utbredning över landet? Själva det historiska förloppets innebörd i vårt land liksom i många andra, med utgångspunkt i mer eller mindre självständiga landskap och fortsatta stora svårigheter för samfärdsel dem emellan, visar väl tillräckligt hur farligt det är att generalisera från lokalt begränsade företeelser.

I den mån man emellertid är i tillfälle att företa en numerisk bearbetning, är subjektiviteten åter i verkligheten ur räkningen: man kan ju då, åtminstone i lyckliga fall, med full objektivitet påstå att tillståndet verkligen var sådant och ej på något annat sätt. Såvitt jag förstår är det exempelvis nu möjligt att med praktiskt taget fullständig visshet fastställa grundvalen för det svenska samhällets tillstånd mot slutet av Karl XII:s krig, därför att man har skaffat sig numeriska hållpunkter i stället för att bygga på de jämmerrop som landshövdingarna utstötte och som länge betraktades såsom objektiva uttryck för verkligheten. Därmed har jag naturligtvis på intet sätt velat påstå att man ens i den punkten har fått veta allt vad man skulle önska och ännu mindre att alla historiska företeelser ligga lika väl till.

Också i andra fall är det emellertid nödvändigt att redovisa slutsatsernas *visshetsgrad*. När Karl XII:s-forskarna diskutera exempelvis de ryska fälttågsplanerna, för vilka efter mitt ringa förstånd visshetsgraden är betydligt mindre än i det nyss berörda hänseendet, så åligger det dem att redovisa visshetsgraden så gott de på något sätt kunna; och jag skulle önska avråda alla läsare av historisk litteratur från att utan vidare sätta tro till påståenden i omstridda punkter, utan att en sådan prövning har angivits i framställningen.

Å andra sidan är det alldeles oberättigat att i objektivitetens namn yrka på uteslutning ur en historisk framställning av alla i någon mån osäkra fakta. Det enda objektiviteten kräver är att forskaren gör klart icke blott för sig själv utan också för andra, hur pass säker man kan vara på resultatet. Är denna visshetsgrad något så när användbar, så går det att bygga vidare på sådana fakta. Visserligen är det samtidigt nödvändigt att även i fortsättningen påminna sig själv och andra om de ovisshetsmoment som kvarstå, i stället för att, efter en prövning som kanske ger ytterst svagt utslag till förmån för en viss tolkning av verkligheten, låtsas som om allt det följande skulle stå utanför diskussion. På den punkten syndas det mycket och ofta.

Nu tillkommer det emellertid såsom ännu viktigare, att historieforskningens främsta uppgift trots allt icke består i att teckna tillstånd utan i stället i att visa *föränderligheten* i tidsriktning hos tillstånd och andra företeelser. Det råder intet tvivel om att svårigheten för objektivitet där når sin höjdpunkt, ty möjligheten för mätning och vägning är där i allmänhet betydligt mer inskränkt. Icke desto mindre förefaller det mig som om man också där kunde komma betydligt längre än flertalet historiker synas tro.

Det är en ofrånkomlig huvuduppgift för historieforskning att visa olika faktorerers betydelse för de totala förändringarna, för uppkomsten av nya tillstånd. Nästan alla historiker tala också därom; och t. o. m. när det ej uttryckligen sker ligger en föreställning därom bakom deras behandling och kommer till uttryck i den plats de tillmäta olika moment i sin framställning. Men vad de mena med »betydelse» är långt mer dunkelt. De ha utan tvivel en allmän förnimmelse om vad som är viktigt och oviktigt; men jag skulle tro att de i en mängd fall icke ha gjort grundvalen för denna förnimmelse klar ens för sig själva, och t. o. m. om det skulle vara fallet är det ännu mer sällsynt att de framlägga grundvalarna för den stackars läsaren, som då är ett hjälplöst barn i deras händer. Här finner man den mest fruktbara marken för subjektivitet, här frodas i skumrasket sympatier och antipatier, hänsyn till partiställning och i värsta fall rent av mycket världsliga bevekelsegrunder.

Söker man då i stället klargöra för sig själv och andra vad som rimligtvis kan menas med talet om »betydelse», så måste detta efter min mening gälla, i vad hänseende och i vad mån en viss faktor har bidragit till resultatet, d. v. s. på vilka sätt detta resul-

tat skulle ha varit ett annat den ifrågavarande faktorn förutan. Trots historikerns fullt berättigade strävan att icke isolera särskilda fakta utan se utvecklingen som den helhet den är, måste det tankeexperimentet nödvändigt göras, att en viss faktor är urkopplad ur totalförloppet. Vill man ej ta denna konsekvens, så utgör det ett ofrånkomligt renlighetskrav att man alldeles avstår från att tolka förloppets bestämmande faktorer, d. v. s. ej inlåter sig på historisk syntes. Det gäller här vad man kunde kalla ett andligt experiment, och detta måste företas efter experimentets vanliga regler, till vilka allra främst hör att förutsättningarna ordentligt redovisas och sättet att nå fram till slutsatserna icke mindre. Man kan tänka på hur oerhört okunniga vi trots allt äro om innebörden av vår egen tids jättelika samhällsexperiment i Ryssland, liksom i något mindre grad i Italien och Tyskland. Orsaken är att redogörelserna för dem ha fått tjäna propagandasiften och ej objektiv utforskning av verkligheten; och vi se tydligt bjälken i våra grannars ögon. Men tyvärr se vi långt ifrån alltid det trots allt ganska stora grandet i våra egna.

Om man då övergår till att diskutera möjligheten till resultat på detta obestriddigen svåra område, så är man på nytt tillbaka vid de numeriska bestämningarna och kanske till den punkt där deras betydelse för en objektiv visshet är allra störst. Låt mig välja ett exempel som jag själv har arbetat med.

År 1724 utfärdades det s. k. produktplakatet, vars innebörd var att förbjuda utländska fartyg att till Sverige införa andra än ursprungslandets varor. Vilken verkan hade denna föreskrift, som snart blev uppfattad som en hörnsten i landets ekonomiska politik och som var verklighet under åtminstone ett århundrade? Under tiden för dess existens bröto sig meningarna därvid starkt, men med hjälp av numeriska bestämningar kan man komma ganska långt. Man kan studera det svenska fartygsbeståndets höjd före, vid och efter produktplakatets utfärdande och draga slutsatser icke blott om dess egna verkningar utan rent av om verkningarna sedan beslutet fattats men innan det ännu hade trätt i kraft. Det är på förhand givet att verkningarna, utöver den på själva fartygsbeståndet, närmast äro att söka på den långväga handelsområde och närmast på Medelhavs-handels, närmare bestämt på salthandels område. Man kan då studera den roll som den svenska handelsflottan spelade i Sveriges Medelhavs-handel och salthandel, före, under och efter produktplakatets tillvaro. Närmare eftertanke om åtgärdens verkningar skapar sannolikhet för att ut-

ländska fartyg i större utsträckning än tidigare och senare borde väntas ha fått gå i barlast till Sverige för att hämta våra varor, när de ej fingo medföra andra länders än sina egna; och för att verifiera detta kan man studera den s. k. barlastprocentens storlek under samma olika perioder. Det resultat som sålunda uppnås saknar, såvitt jag förstår, varje subjektivt moment; på dessa punkter kunna vi med visshet fastställa i vad mån exempelvis Anders Chydenius eller hans motståndare hade rätt. Jag döljer icke att andra hithörande frågor äro svårare att fastställa på detta sätt; men man kan komma åtskilligt längre, och t. o. m. i den mån resten av undersökningen får sakna numeriska bestämningar, så har man fått en ganska orubblig utgångspunkt genom vad jag nu har visat.

Ett parallellt fall utgör studiet av de svenska järnvägarnas inverkan på befolkningsfördelningen inom landet. Genom att ta ut de mindre områden, låt oss säga socknar, som beröras av de äldsta järnvägslinjerna och studera dem i deras utveckling innan järnvägen började byggas, under byggnadsperioden och sedan den börjat trafikeras, kan man med samma grad av visshet som i förra fallet fastställa denna verkan av järnvägarna. Jag tror mig kunna påstå att ingen framställning av järnvägarnas inflytande som underlåter att göra detta slags bestämningar har kunnat uppnå ens tillnärmelsevis samma visshetsgrad.

I dessa fall har jag pekat på en metod som består i att jämföra förhållandena i tidsföljd, vid och utan tillvaron av en viss företeelse. Men det är givet att man i och för sig har samma möjlighet att i stället jämföra olika områden under en och samma tid, med resp. utan den faktor det gäller; detta utgör en annan form av komparativ metod. För Sveriges del kan man sålunda jämföra utvecklingen på områden med så många lika historiska förutsättningar som Sverige och Finland, liksom olika landskap, för att komma på spåren de olika ingredienserna i det historiska förloppet. Och detsamma gäller jämförelser mellan olika länder i samma kulturkrets. En fråga som svenska historiker i beklaglig utsträckning ha lämnat nästan orörd är den, hur det kom sig att Sverige aldrig fick någon feodalism eller, kanske bättre, någon lokal söndersplittring av statsmakten, av samma typ som i fastlandsstaterna, exempelvis Frankrike och Tyskland. Såvitt jag förstår kan endast en komparativ undersökning av utvecklingen för å ena sidan dessa länder, å andra sidan länder som England, Norge och Sverige lämna något tillfredsställande svar på frågan; men

med hjälp härav tror jag man kan komma ganska långt. Slutligen kunna också jämförelser mellan olika kulturkretsar visa mycket.

Många föreställa sig att dessa metoder måste begränsas till ekonomisk och annan social historia. Också om så vore, motive-
rade det väl icke att avstå från arbetet efter dessa linjer. Tvärtom borde man väl med tacksamhet anamma den relativt fasta grundval som denna sida av historien i så fall kunde ge övriga sidor; åtminstone något av osäkerheten, av utrymmet för subjektivitet vore ju då ur världen. Jag förstår uppriktigt sagt icke dem som rycka på axlarna åt de förstnämnda sidorna av historien därför att deras utforskningsmetoder skulle vara andra än de övriga grenarnas; tvärtom borde detta ge dem ett särskilt värde i *alla* historikers ögon. Men därtill kommer att metoden ingalunda nödvändigt begränsas till detta område, så som mina exempel efter vad jag tror redan ha visat.

Å andra sidan är det givet att uppgiften för en objektiv historieforskning blir svårare, ju fler faktorer som samtidigt ha förändrats, därför att man då får en mängd återverkningar att eliminera. Tyvärr kan det därför ej bestridas att osäkerheten i vanliga fall ökas, ju mäktigare problem det gäller. Icke desto mindre skulle jag också på denna punkt vilja tillråda att man försöker gå så långt som möjligt. Det är väl exempelvis en jämförelsevis enkel sak att objektivt visa några av de viktigaste insatser som det romerska världsväldet och kristendomen ha gjort i vår moderna kultur. Man kan peka på kulturens grundläggande enhetlighet under medeltiden och dess splittring efter reformationen, latinets plats som de bildades självklara, från Palermo till Trondheim gemensamma språk under den förra perioden och förlusten av ett internationellt språk under den senare, den romerska rättens roll och ett hundratal andra faktorer av den mest ingripande betydelse för varje del av historien. Detta ger anledning till den trösterika betraktelsen att uppgiften kanske rent av underlättas, när den växer till *mycket* stora proportioner, därför att verkan då gör sig gällande på ett så otvetydigt sätt att förfinade metoder ej behövas för att fastställa den.

Härmed har jag ej velat bestrida de svårbevisliga hypotesernas ofrånkomlighet inom mycket av historiska sammanfattningar. Intuition och fantasi äro oundgängliga egenskaper inom all andlig verksamhet, men inom vetenskaper som ha möjlighet för experiment begränsas likväl deras uppgift till att upptäcka problem-

ställningarna och sätten att få dem prövade. Inom historieforskningen kvarstår alltid ett mycket stort område där man icke kommer längre än till mer eller mindre sannolika och knappast i strängaste mening bevisliga slutsatser. Detta motiverar emellertid alls icke att man underlåter vad som göras kan för att komma längre, nej, det motiverar icke heller på minsta sätt att man underlåter att redovisa vad som är säkert eller osäkert ävensom visshetsgraden. Har detta en gång skett, så är det tillåtligt att företaga ganska djärva utflykter på vad som strängt taget icke är objektiv vetenskap men som på det närmaste sammanhänger med en sådan vetenskap. Den som suddar ut gränslinjen mellan objektiv forskning och historisk fantasi har däremot gjort sig skyldig till ett brott mot vetenskapens grundläggande förutsättningar.

Detta förefaller mig som det viktigaste i fråga om möjligheten att övervinna den historiska objektivitetens givna hinder. Men det sagda inskränker sig icke desto mindre till sådana hinder som ligga utanför forskarens *personliga* förutsättningar. Därtill komma särdeles många och stora som bottna i historikerns egna svagheter, och de våga tyvärr ofta mycket tungt. Jag skall inskränka mig till några närliggande moment däri.

Till en början behövs emellertid också här en varning mot att av ängslan för subjektivism kasta överbord sådant som är icke blott viktigt utan också objektivt fullt försvarligt för att ej säga nödvändigt. Därav att värderingar i subjektiv mening äro uteslutna följer på intet sätt att man är avskuren från att visa det hållbara eller ohållbara i fråga om samtida tankegångar eller föreställningar i förhållande till verkligheten. Man får akta sig för att sudda ut skillnaden mellan svart och vitt i denna, objektiva mening, mot att utbyta dem mot något som är gråmelerat, eller mot att i dess ställe förbigå vad som tvingar till att konstatera faktiskt begångna misstag.

Ingen krigshistoriker underlåter, efter vad jag skulle tro, att peka på resultatet av ett fältslag eller fälttåg som verkan av en fältherres dispositioner eller tidens förhärskande strategi eller taktik. Objektiviteten kräver att detta säges. På samma sätt kan man i en mängd fall tveklöst påstå att vissa föreställningar ha varit felaktiga, nämligen i den meningen att de icke ha motsvarat den verklighet de åsyftat att tolka. Det är visserligen obestriddigt

och viktigt att man kärleksfullt skall söka komma på spåren de motiv som varit bestämmande för en viss tids egna människor; men detta får icke utesluta en öppen förklaring om att dessa motiv i många fall ha lett dem till en felaktig föreställning om verkligheten. Vi förklara ej astrologien med påståendet att den ptolemeiska världsförklaringen var riktig, utan endast med att den allmänt omfattades, och vi ha ej lov att skriva som om vi ingen mening hade i fråga om de astrologiska resultatens objektiva grundval. Naturligtvis kunna vi ta miste och utsätta oss för att vår egen uppfattning i en framtid kommer att visa sig vara den felaktiga och en äldre tids ha varit den riktiga; men detta gäller all mänsklig verksamhet och får ej skrämna någon ifrån att använda de andliga resurser som stå till förfogande.

Tankegången är tillämplig också på den rena källkritikens område. Så ha Langlois och Seignobos i sin utmärkta bok *Introduction aux études historiques* efter min mening med rätta sagt att, fastän djävulens existens är omvitnad av ett otal sins emellan oberoende iakttagare, medan vi sakna varje ögonvittnes upplysning angående tillvaron av en mängd personer, så avvisa vi den förres omvitnade insatser och acceptera många av de senares insatser, därför att vi tro oss veta något om världssammanhangen som gör åtminstone slutsatsens förra hälft nödvändig.

Emellertid är det intet tvivel om att forskaren måste vara ytterligt uppmärksam på sin »personliga ekvation», på vakt emot »bias», mot en tendens till slutsatser i en bestämd riktning på grund av egen inställning, det må gälla politisk eller annan trosbekännelse, sympatier och antipatier, ställning i samhället och mycket annat. Frestelserna äro här oräkneliga.

Varken nationell patriotism eller lokalpatriotism får locka till en behandling som överdriver det egna samhällets förtjänster; och läsare av historisk litteratur måste tillämpa sin kritik gent emot sådana tendenser. Att man har kommit att omfatta en historisk person med sympati eller beundran föranleder särskild vaksamhet mot frestelsen att överdriva hans förtjänster eller att på förhand bryta staven över försök att visa hans svagheter. Unga forskare måste vara på sin vakt emot att ge företräde åt en problemställning eller dokumentering av den anledningen att den kommer från deras lärare; de måste efter bästa samvete pröva om icke hans argaste vedersakare har mer rätt än han. Att min far eller svärfar har haft en åsikt får lika litet föranleda mig att omfatta den som jag får frestas att avvisa den därför att en forskare före-

mig har framlagt den och han har fått en professur som jag velat ha. O. s. v.

Den största faran ligger emellertid trots allt kanske icke på dessa punkter, så viktiga de än äro, utan den beror på det andliga motståndet mot att desavouera sig själv. Särskilt om en ståndpunkt som man förfäktat har fått många anhängare, kan det slita i hjärterötterna att kasta den över bord, därför att icke blott man själv utan många andra ha trott och byggt på den. Det finns en ovanligt vacker framställning av den själsstrid som detta kan medföra på det religiösa området i kardinal Newmans självbiografi *Apologia pro vita sua*. Men också där är kravet ofrånkomligt och måste uppfyllas av var och en som vill kallas sanningssökare.

Den praktiska slutsatsen har en gång formulerats av en min lärare: för att vara vetenskapsman behövs det k a r a k t ä r.